

Hukuk

el-Halvâ'î Abdu'l-Azîz

Avukat Dr.
Yusuf Ziya KAVAKÇI

aneî mezhebi başta olmak üzere İslâm Hukuku'nun hakiki bir ilim beşiği olan Mâverâ'un-Nehr'de yetişmiş büyük fakihlerden biri de helva yapımı ve satımı ile meşgul olması dolayısıyla el-Halvâ'î veya el-Halvânî nisbetini alan (1) Ebû Muhammed 'Abd-ul-'Azîz b. Ahmed b. Nasr b. Sâlih el-Buhârî el-Halvâ'î'dir (2). Bahis konusu edilen bu hukukçu ne İslâm Ansiklopedisi'nin herhangi bir edisyonunda zikredilmekte ve ne de Brockelmann tarafından ilgili meşhur eserinde ele alınmış bulunmaktadır. Şems'ul-Eimme ve Şems'ud-Din lâkaplarının sahibi bu zat mühim bir hukukçudur.

el-Halvâ'î'nin doğum tarihi hakkında kaynaklar sâkittir.

Kendi devrinde Buhârâ'da ehl'ur-re'y'in (hanefiler) lideri olarak bilinen Şems'ul-Eimme (3), adları kaynaklarda zikredilen birçok hocaların yanında tahsil görmüş ve hukukî terbiyesini almıştır. Hocaları hususunda verilen adları şunlardır: 'Abdulâh b. el-Huseyn el-Küttâb (4), Ebû Sehl Ahmed b. Muhammed b. el-Mekkî el-Enmâti (5), Muhammed b. Ahmed Ğencâr'il-Hâfız (6), Ebû Şuayb sâlih b. Muhammed b. Sâlih Şuayb (7), Ebû İshâk er Râzi (8), İs-

(1) Kureşî, Ebû Muhammed 'Abd'ul-Kâdir, el-Cevâhir'ul-Mudî'a fî Tabakât'il-Hanefiyye, (c. I - II, Haydarabad, 1332) I/318; Zirikî, Hayr'ud-Din, el-A'lâm, Kâmûsu Terâcim'il-Eşhâr er-Ricâlî ve'n-Nisâ'u min el-'Arabi ve'l-Musta'ribine ve'l-Müsteşrikin (c. I - X, İkinci baskı, yer yok, 1954 - 1959), IV/136; İbn Kutlûbuğa, el-Kâsum b. 'Abdillah es-Sûdûnî, Tâc-ut-Terâsimi fî Tabakât'il-Hanefiyye, (Neşreden Flügel), Leipzig, 1862, s. 26; Leknevi, el-Hindî Muhammed 'Abd'ul-Hayy, el-Fevâ'id'ul-Behiyye fî Terâcim'il-Hanefiyye, Kahire, 1324 h. s. 95.

(2) Kahlâle, 'Umer Ridâ, Mu'cem'ul-Müellifin, Terâcimu Musannifi'l-Kütüb'il-'Arabiyye (I - XV c.), Dimeşk, 1957 - 1961, V/243; Zirikî, a.y.; Kureşî, a.y.; Taşköprizâde, Ahmed b. Mustafâ, Tabakâtu'l-Fukahâ', Musul, 1961, s. 70; Hâcî Halife Keşf'uz-Zunûni 'an Esâm'il-Kütübî ve'l-Funûn, İstanbul, I, 1941 (1360), II, 1943 (1362), s. 46, 568, 1224, 1580, 1999; el-Bağdâdî, İsmâ'îl Bâğa b. Muhammed, Hediyyet'ul-'Ariffin, Es-mâ'ül-Müellifine ve Âsâr-ul-Musannifin, İstanbul (I, 1951, II, 1955), I/577-578; Leknevi, a.y.; Hudari, Muhammed, Ta'rîh'ut-Teşri'il-İslâmî, Mısır, 1934, s. 363.

ma'lî b. Muhammed'iz-Zâhid (9), 'Abdullah b. Muhammed'il-Kelâbâzi (10) ve el-Hicâzi (11). el-Halvâ'i, Tahâvî - Ebû İbrâhîm Muhammed b. Sa'id'il-Yezdi - Ebû Bekr Muhammed b. 'Umer b. Hemdân zinciriyle gelen «Serhu Me'âni'l-Âsâr» adlı eseri sonuncu raviden alarak rivayet etmiştir (12). Kendilerinden fıkıh tahsil ettiği birçok âlimler arasında başta el-Kâdi Ebu'l-Huseyn el-Hidr en-Nesefî (13) olmak üzere el-Ezreki Ebu'l-Fadl'iz-Zerencerî (14), Ebû Bekr Muhammed b. el-Fadl (15), 'Abdullah es-Sebzîmî (16), Küçük Ebû Hafis ve onun babasının adları zikredilebilir.

'Abd'ul-'Azîz'in talebelerinin adedi pek yüksektir. Başlıcaları şunlardır: 'Alî b. 'Abdillah'il-Halebî'nin hocası olan kendi oğlu Ahmed (17), büyük hukukçu Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed Ebî Sehl'is-Serahsî (18), Ebû Bekr Muhammed b. 'Alî ez-Zerencerî ve onun oğlu Bekr —ki bu ondan rivayette bulunanların en sonuncusudur (19)—. Fahr'ul-İslâm 'Alî b. Muhammed'il-Bezdevî ve kardeşi Sadr'ul-İslâm Ebu'l-Yüser Muhammed, el-Kâdi Cemâl'ud-Din Ebû Nasr Ahmed (20), Ebû Bekr Muhammed b. el-Huseyn b. Mensûr'in-Nesefî (21), —ki bu zat el-Emâlî'nin ravilerindedir (22)— ve 'Abd'ul-Kerîm b. Ebî Hanîfet'el-Endekî (23).

İbn-i Kemâl onu nas bulunmayan hususlarda müctehid kabul etmiş, daha sonra gelenler de ona uymuştur (24). Ebû Muhammed 'Abd'ul-'Azîz b. Muhammed'in-Nahşebî «o, Kûfe mezhebî üzerinde fetva verirdi... Şu kadar ki rivayette suhulet gösterirdi» der (25).

Ömrünün sonuna doğru onun Kes'e (26) sürüldüğünü görüyoruz (27).

Gerek ölüm tarihi ve gerekse ölüm yeri hakkında kaynaklarda verilen bilgi birbirini tutmamaktadır. Ölüm tarihi olarak sırasıyla 448/1056 (28), 449/1057 (29), 452/1060 (30), 455/1063 (31) ve 456/1064 (32) yılları kaydedilmiştir. ez-Zehabî 456/1064 tarihi için «en doğru» kaydını kullanır (33).

Ölüm yeri Kes'tir (34). Cesedi oradan Buhârâ'ya getirilmiş ve Kelâbâz'a defnedilmiştir (35). es-Sem'ânî «onun Kelâbâz'daki kabrini ziyaret ettim» der (36).

Yukarıda adlarını zikrettiğimiz İslâm Hukukunun pek önemli şahsiyetlerinin hocası olan bu hukukçunun eserlerinden bize kadar yazmaları henüz intikal etmemiş ve fakat adları kaynaklarca nakledilmiş bulunanları bugün yazma nüshalarına sahip olduğumuz eserlerinden daha çoktur.

A) Bizce yazmaları bilinen eserleri:

I — Müntahab'ul-Fetâvâ. Kaynaklarda bu isimde bir kitabına rastlanmadığı halde İstanbul Süleymaniye Umumi Kütüphanesinde Serez, 1166'da kayıtlı görülen bu eser 19×13,5 (13,2×8,2) cm. ebadında her sahifesinde 15 satırlık ta'lik yazılı 71 varak halinde şirazesiz dağılmış, sırtı meşin mukavva bir cilt içinde mahfuzdur.

Baş : :

Sonu : :

Ferağ : :

Bu kitabın sistemi alelâde fıkıh eserindeki sistemdir ve fıkıhın furû'na dairdir. Ne var ki 64a' dan itibaren daha önce geçmiş bulunan bahislerle alâ-

kalı pratik meseleler zikredilmektedir. Burada «sorulduğunda cevap verdi» formülü kullanılmaktadır.

II — Meclisün fi Eşrât'is-Sâ'atı ve'l-Mekâmât'il-Kayyimeh. Yine İstanbul Süleymaniye Umumide, Esat 1446/3'de kayıtlı bulunan bu eser konumuz bakımından pek önemli değildir.

B) Yazma nüshaları henüz bizce bilinmeyenler:

I — El-Mebsût (37),

II — el-Fetâvâ (38),

III — El-Basitu fi 'İlm'is-Şurût (39),

IV — Rezînu Mecmu'atin fi'l-Fıkıh (40),

V — en-Nevâdir (41),

VI — Kitâb'ul-Kesb (42),

VII — Kitâb'un-Nefekât (43),

VIII — Şerhu Edeb'il-Kâdi li-Ebî Yûsuf (44),

IX — Şerh'ul-Câmi'il-Kebîr li's-Şeybânî (45),

X — Şerh'ul-Hiyel'is-Şer'iyyeti li'l-Hassâf (46),

XI — Şerh'us-Siyer'il-Kebîr (47),

XII — et-Tebşireh (48),

XIII — el-Vâkı'atu fi'l-Furû' (49),

Yetiştirdiği talebeleri —ki Pezdevî kardeşler ve Şems-ul-Eimmeh es-Serahsî en mühimleridirler— bize ciltler dolusu eser bırakmış olan el-Halvâ'i, henüz elimizde olmayan eserleri bakımından ve çok parlak geçen tedris hayatı bakımından bizim için tetkike şayan bir fakih olmakta berdevamdır. Eserlerini keşfetmek, neşir, tahlil ve tenkid etmek şerefli bir faaliyet olacaktır ki neslimiz bu tip çalışmalara muhtaçtır.

Helva yapıp satan bu fakihin kendisi değil, babasıdır. Bu fakir zat helva verir ve «oğlum için dua edin» derdi (bkz. Leknevî, a.y.; ez-Zernüci'den nakil).

(3) Zirikî, a.y.; Taşköpr., a.y.; Leknevî, a.y.; (İbnu Mâkûlâ'dan nakil).

(4) Leknevî, a.y.; (Zehebî'den naklen).

(5) Leknevî, a.y.;

(6) Leknevî, a.y.; Kureşî, a.y.; İbn Kutl., a.y.;

(7) Leknevî, a.y.; (el-Kârî'den naklen).

(8) Leknevî, a.y.; (en-Nekşebî'den nakil).

(9) a.y.

(10) a.y.

(11) Leknevî, a.y.; (İbnu Mâkûlâ'dan naklen).

(12) Kureşî, a.y.; İbn Kutl., a.y.; Taşköpr., a.y.

(13) Kureşî, a.y.; Leknevî, a.y.

(14) İbn Kutl., a.y.

(15) Leknevî, a.y.

(16) a.y.

(17) Taşköpr., a. eser, s. 77.

(18) Leknevî, a.y.; (es-Sem'ânî'den ve ez-Zehabî'den nakl.); Kureşî, a.y.; Taşköpr., a. eser, s. 70.

(19) Kureşî, a.y.; Leknevî, a.y.; Taşköpr., a.y.

(20) Leknevî, a.y.; (ez-Zehabî'den naklen).

(21) Leknevî, a.y.; Taşköpr., a.y.; Kureşî, a.y.

(22) Taşköpr., a.y.

(23) Kureşî, a.y.

(24) Leknevî, a.y. (Ta'likât).

(25) Leknevî, a.y. (en-Nekşebî'den nakil).

(26) «Kes» adında birkaç yer mevcuttur:

a) Curcân'a üç fersah mesafede ormanda bir köy;

b) İsfahân köylerinden bir köy; (bkz. el-Hemîvî, Yâkût Ebû 'Abdillah), Mu'cem'ul-Buldân (Beyrut, I-V, 1955-1957), IV/462).

(27) Levnevî, a.y.

(28) Keşf., 1580; Huderî, a.y.; İbn Kutl.; a.y. Leknevî, a.y.; Kureşî, a.y.

(29) Keşf, a.y.; Leknevi, a.y.; Kureşi, I/318; İbn Kutl., a.y. Taşköpr., a.y.

(30) Leknevi, a.y. (en-Nehşebî'den nakil); İbn Kutl., a.y.

(31) Leknevi, a.y. (ez-Zehebî ve en-Nehşebî'den nakl.); Keşf., 1999; Hediye., a.y.; İbn Kutl., a.y.; Kahlâle, a.y.

(32) Keşf, 46.

(33) İbn Kutl., a.y.

(34) Kureşi, I/318; İbn Kutl., a.y.; Taşköpr., a.y.; Leknevi, a.y.; Zirikli, IV/137. Kahlâle ve Zehebî Bu-hârâ'da öldüğünü kaydeder.

(35) İbn Kutl., a.y.; Taşköpr., a.y.; Zirikli, a.y.; Leknevi, a.y.

(36) Leknevi, a.y.

(37) Keşf, 1580; Hediye., I/578; İbn Kutl., a.y.;

Huderi, a.y.

(38) Kahlâle, V/243; Zirikli, IV/136-137; Keşf, 1224; Hediye., a.y.

(39) Hediye., a.y.

(40) a.y.

(41) Zirikli, a.y.; Hediye., a.y.

(42) Hediye., a.y.

(43) Kahlâle, a.y.; Hediye., a.y.

(44) Kahlâle'de «Şerh Edeb'ül-Kâdi H'l-Hassâf» kaydı var. Zirikli, a.y.; Keşf, a.y., Hediye., a.y.

(45) Kahlâle, a.y.; Keşf, 568; Hediye., a.y.

(46) Hediye., a.y.

(47) Hediye., a.y.

(48) Taşköpr., «Sâhib'ut-Tezkireh» diye vasıflan-dırıyor (bkz. Tabakât, a.y.).

(49) Kahlâle, a.y.; Keşf. 1999; Hediye., a.y.

Ya Rasulellah

Kaplamıştı semâyı kara kara bulutlar,
İnsanlığı katletmiş, uluyordu aç kurtlar;
Bir yanda sonsuz vahşet, bir tarafta dev putlar
Zulmetten nûr fışkırdı, Sendin Yâ Resûlallah.

Kâbe'de müthiş dram, putlar var dizi dizi,
Hüküm ölçüsü olmuş fal oklarının izi.
İnsanlık feryâdeder: Yâ Rabbi kurtar bizi!
Cihâna kurtarıcı oldun Yâ Resûlallah.

Hak bâtila olmuştu prangalı bir esir,
Vicdan kalmamıştı ki insana etsin tesir,
Bir Kitap ki getirdin, ne manzumdur, ne nesir
Ahkâmın mübelliği oldun Yâ Resûlallah.

Nûrunu inkâr etti cehâletin babası
Çünkü sırtında idi kör şeytanın abası,
Sana El-Emin dedi kâfirin en kabası,
İnsanların emîni oldun Yâ Resûlallah.

Zulmün esirlerine müjdeledin İslâm'ı,
Kararan kalblerine yerleştirdin imânı,
Zülden medeniyyete Sen çıkardın insânı,
Müslümanın önderi Sensin Yâ Resûlallah.

❁ MUSTAFA BAYBURTLU
(İ.H.O. mezunu - Çorum)